

BOGDAN M. WAWRZYŃIAK  
*Akademia Techniczno-Rolnicza  
w Bydgoszczy*

## NAUKOWE PODSTAWY FUNKCJONOWANIA DORADZTWA W AGROBIZNESIE

### Wstęp

Doradztwo w agrobiznesie – jak każda dyscyplina naukowa – ma swoje uwarunkowania naukowe i praktyczne. Często praktyka wyprzedza naukową interpretację zjawisk, co dzieje się w sytuacjach dynamicznego rozwoju instytucji stojących za daną organizacją.

Obecnie w Polsce mamy do czynienia z taką sytuacją, że panuje skłonność do częstych reorganizacji przeprowadzanych z niesłabnącą pasją, zaś liczba nowych pomysłów w tej dziedzinie ma tendencję wzrostową. Lansowane są różne opcje przynależności instytucjonalnej (rządowej lub samorządowej) oraz podporządkowania organizacyjnego (izbom rolniczym, centrum w Warszawie, rejonowym ośrodkom itp.).

W przeszłości doradztwo było już podporządkowane różnym ośrodkom władzy (gromada, gmina, izba rolnicza, kółko rolnicze, wojewoda itp.), tak że lista możliwości nieco się kurczy, by nie powiedzieć wyczerpuje tak, że trzeba szukać innych rozwiązań. Trudności w dowolnym dysponowaniu doradztwem biorą się stąd, że jest to doradztwo państwowe, dotowane w pełni z budżetu i jako takie musi wykonywać polecenia płatnika. Po drugie – doradztwo rozbite terytorialnie i bez lobbingu ze strony grup nacisku (posłów, radnych, rad nadzorczych) oraz sponsorów trudno przebija się ze swoją misją wprowadzania postępu rolniczego.

Tymczasem w okresie międzywojennym doradztwo opierało się na trzech filarach – izbach rolniczych, szkołach rolniczych i doświadczalnictwie – miało więc swoje odzwierciedlenie w najważniejszych ośrodkach kreujących postęp rolniczy. Do tego dochodził wysoki status doradcy, jako pracownika państwowego (i wysokie zarobki), skupienie dość dużej liczby osób z wyższym wykształceniem (25,1%) i ponadto do zawodu wchodziło się poprzez tzw. okręgi ćwiczebne, gdzie odbywano staż wstępny u boku doświadczonego doradcy. Wszystko to stanowiło o wysokim i rzeczywistym autorytecie doradcy.

Dzisiaj brak selekcji przyjęcia do zawodu doradcy, bo i apanaże niezbyt wysokie, zakres zaś obowiązków ulega ciągłemu poszerzeniu. Co więcej, istnieje raczej tendencja do zwalniania doradców (mizéria budżetowa), aniżeli poszerzania kręgu fachowców z tego zakresu.

## 1. Rozwój nauki o doradztwie rolniczym

W Polsce stosunkowo wcześniej, nawet w porównaniu do zachodniej Europy, podjęto naukowe studia nad agronomią społeczną. Inicjatorem tych badań był W. Grabski, który w 1927 r. w ramach SGGW powołał Studium Agronomii Społecznej, pierwszą placówkę naukową związaną z doradztwem rolniczym. Obok kształcenia doradców, w ramach Studium prowadzono szeroko zakrojone badania naukowe, a uwieńczeniem ich była fundamentalna praca W. Bronikowskiego pt. „Drogi postępu chłopu polskiego” (1934).

Były to badania podjęte z inspiracji prof. W. Staniewicza, które traktowano jako kontynuację rozpoczętych na przełomie XIX i XX w. przez Fr. Bujaka prac nad położeniem społeczno-gospodarczym chłopów polskich (seria monograficzna).

Na czym polegał dorobek naukowy tych pierwszych badań terenowych? W. Bronikowski jako pierwszy w kraju wykazał, że wprowadzenie postępu rolniczego jest to zjawisko społeczne, które odbywa się w określonym środowisku rolniczym (reformy rolne), przy niskim stopniu uzbrojenia technicznego wsi, słabym rynku rolnym oraz małym popycie na żywność. Przy czym stwierdził, że innowacje rozprzestrzeniają się w sposób wręcz niezauważalny, jako następstwo jednych faktów po drugich i to drogą naśladownictwa między rolnikami.

W. Bronikowski jako pierwszy wskazał na rolę liderów wsi (tzw. działaczy obywatelskich), na to, jak oni propagowali owe metody postępowania, w jaki sposób wpływali na chłopów, jak ich „urabiali” i oddziaływali, a potem tworzyli nawet postępowe wsie [Żabko-Potopowicz, Wieczorek 1929].

Tymczasem nasz wybitny socjolog wsi F. Znaniecki wraz ze swym amerykańskim kolegą W.I. Thomasem wydali w języku angielskim książkę pt.: „The Polish Peasant in Europe and America” (1927), która odegrała ogromną rolę w świecie anglosaskim, a ze względu na barierę językową była niedostępna na rynku polskim [Thomas, Znaniecki 1927].

Dopiero po prawie 50 latach (w 1976 r.) książka ww. autorów pt. „Chłop polski w Europie i Ameryce” doczekała się przekładu polskiego. Przedmowę do tego wydania napisali prof. Józef Chałasiński i prof. Jan Szczepański. Publikacja ukazała się w pięciu tomach [Thomas, Znaniecki 1976].

Jeśli po tylu latach okazało się celowe tłumaczenie pozycji z tak odległych czasów, to nie oznacza to nic innego, jak potrzebne było to wydawnictwo dla zrozumienia procesów przenikania postępu rolniczego. Dyfuzja innowacji to nie tylko problematyka lokalnej społeczności, lecz ma wymiar globalny.

Kolejne etapy w rozwoju doradztwa powstają po powołaniu w 1961 r. ośrodków rozwoju postępu technicznego przy WSR, które co prawda początkowo spełniały rolę typowo usługową (konferencje, szkolenia, wydawnictwa, patenty itp.), to jednak odegrały istotną rolę jako centra związane z postępowaniem rolniczym, gdyż propagowały za pośrednictwem seminariów i form masowego przekazu najlepsze ówczesnie zakończone wyniki badań prowadzonych w katedrach i zakładach naukowych [Wawrzyniak 1986].

Teoretyczne oblicze doradztwa rolniczego znajduje swoje praktyczne odzwierciedlenie w reaktywowaniu służby doradczej (1957), powiązanej instytucjonalnie ze związkami kółek i organizacji rolniczych. Można zatem ocenić, że na przełomie lat 50 i 60 powstały podstawowe warunki do rozwoju teorii, a więc dyscypliny naukowej – doradztwa rolniczego, która z przyczyn ideologicznych (łącznie z socjologią) była przedtem zawieszona w swoich podstawowych funkcjach badawczych.

Początkowego wzmocnienia doradztwa należy szukać w SGGW, która jako pierwsza w kraju (1962 r.) powołała Katedrę Teorii i Organizacji Pozaszkolnej Oświaty Rolniczej, najpierw pod kierunkiem prof. W. Miśkiewicza, a potem prof. Cz. Maziara.

Przełomowym momentem w procesie kształtowania nowego oblicza doradztwa rolniczego, było wprowadzenie tegoż „doradztwa” jako przedmiotu w nauczaniu akademickim, początkowo w ramach specjalności, potem kierunków studiów, a w dalszym ciągu na kolejnych wydziałach. Przedmiot „doradztwo rolnicze” zaczęto również realizować w technikach rolniczych [Wawrzyniak 1993].

Można sformułować ogólną tezę, że nie ma właściwych badań naukowych bez dydaktyki akademickiej, ponieważ poprzez studentów i wykonywane przez nich prace dyplomowe jak w zwierciadle odbijają się wszystkie problemy nurtujące środowisko wiejskie. Z kolei dydaktyka zmusza wykładowców do większego wysiłku intelektualnego, ponieważ nie można mówić o wszystkich tych skomplikowanych problemach bez dogłębnej i opartej o fakty wiedzy o zjawiskach zachodzących w rzeczywistości rolniczej.

Trzeba obiektywnie powiedzieć, że przedmiot „doradztwo rolnicze” w akademiach rolniczych nie cieszył się zbyt dużą estymą wśród innych naukowców, parających się „klasycznymi” naukami rolniczymi. Stąd gdy przyszło do opracowywania nowych planów i programów nauczania, tam gdzie tylko się udawało, rady wydziałów ograniczały lub skreślały ten przedmiot, twierdząc o „nienaukowości” uprawianej tam nauki, która dokonywała się w oparciu o inne metody niż w tradycyjnych dyscyplinach naukowych (np. poletka doświadczalne).

Nie wchodząc w szczegóły ewolucji doradztwa rolniczego jako przedmiotu nauczania akademickiego i usytuowania katedr (zakładów) w strukturze uczelni, obecnie w ramach restrukturyzacji godzin dydaktycznych można odnotować mniej godzin, niż było w przeszłości.

Na horyzoncie pojawiają się natomiast nowe kierunki studiów (zarządzanie i marketing, agrobiznes itp.), które powierzają katedrom doradztwa rolniczego nowe przedmioty, jak socjologia wsi i rolnictwa, zasady i techniki negocjacji w agrobiznesie, polityka gospodarcza i rolna czy integracja europejska.

## 2. Istota teorii doradztwa w agrobiznesie

Doradztwo, jak każda wyodrębniona dyscyplina naukowa, ma swój określony przedmiot badań, wypracowane metody badawcze, własny aparat pojęciowy, zdefiniowane prawa rządzące daną dziedziną wiedzy, a przede wszystkim własne placówki naukowo-badawcze i dydaktyczne i prężną kadrę naukową. Tak więc, wszystkie przesłanki naukowości doradztwa są w pełni spełnione i próby kwestionowania przez niektóre środowiska potrzeby wydzielenia samodzielnej dyscypliny naukowej, nie ostają się w świetle przedstawionych faktów.

W sferze doradztwa pojawiło się wiele nowych tez i hipotez, które artykułowane są przez poszczególnych badaczy oraz przedstawiane w opracowaniach zwartych czy też na konferencjach naukowych. Badania mają charakter coraz bardziej komplementarny z innymi dziedzinami wiedzy (np. ekonomiką rolnictwa), cechuje je podejmowanie nowej tematyki przy zastosowaniu nowszych metod badawczych, które oddają wyraźniej otaczającą nas rzeczywistość.

W doradztwie stosowano dawniej metody opisowe czy wartościujące (porównawcze), mówiące o tym, jak dane zjawisko wygląda w momencie wkraczania badacza na określony teren. Nauka o doradztwie zajmowała się zrazu samymi służbami doradczymi, ich misją i zadaniami w środowisku wiejskim, by z czasem rozszerzyć to na podstawowy podmiot doradztwa czyli rolnika i zjawiska towarzyszące procesowi przejmowania innowacji rolniczych.

Współcześnie rozwija się teoria doradztwa jako refleksja naukowa nad procesem indywidualnych kontaktów między doradcą a rolnikiem. Ale jest to tylko jedna strona bardzo skomplikowanej procedury wprowadzania postępu rolniczego. Obok doradcy w tym procesie uczestniczy cały szereg instytucji i organizacji rolniczych, zaś całym procesem steruje strumień środków skierowanych przez ośrodki decyzyjne.

Dzisiejsze doradztwo w agrobiznesie ukształtowało się dzięki kumulacji pomysłów, stopniowemu rozwojowi aparatury pojęciowej, doskonaleniu metod badawczych, narastaniu materiału faktograficznego i twierdzeń naukowych, dających się weryfikować w oparciu o metody statystyczne. Z drugiej strony powstające nowe teorie, terminologie, pojęcia czy interpretacje nacechowane są jedną wadą, nie pozwalającą na syntetyczne ujęcie danego zjawiska. Wynika to z tego, że każdy ośrodek naukowy programuje własne tematy badawcze, często zmierzające do uzyskania środków finansowych (np. granty KBN), stąd powstają autorskie interpretacje procesów społecznych. Istnieje natomiast potrzeba wypra-

cowania systemu podstawowych założeń doradczych i szerszych twierdzeń teoretycznych, które będą jednolite przy całej różnorodności problematyki badawczej. Wynika to z globalizacji procesów społecznych, która nakazuje szersze spojrzenie na zjawiska gospodarcze i ich ujęcie w całościowym spojrzeniu na spektrum zachodzących procesów związanych z przenikaniem postępu rolniczego [Woś 1998].

Dotychczasowy dorobek doradztwa w agrobiznesie pozwala na ocenę skutecznych metod badawczych i wypracowanie naukowej interpretacji tego, co zrobiono w tej dziedzinie wiedzy. Nie będzie wielkiego błędu, jeśli powiemy, że należy sięgać do nieco zapomnianej już teorii dyfuzji innowacji rolniczej, która również współcześnie wyjaśnia wszystkie zjawiska związane z tą problematyką.

Teorię dyfuzji innowacji możemy opisać za pośrednictwem tzw. zjawisk innowacyjnych, które obejmują następujące procesy:

- skłonność do innowacji,
- opór przeciw innowacji (stres innowacyjny),
- transfer innowacji,
- dynamizm innowacji,
- kompetencje innowacyjne.

**Skłonność do innowacji** - jest to ogólnie pojęta gotowość (akceptacja) do podjęcia się wprowadzania nowości rolniczych w danych warunkach społeczno-gospodarczych. Skłonność do innowacji może wynikać ze świadomego dążenia do zmian w sytuacjach produkcyjnych i wtedy mamy do czynienia z tzw. innowacją aktywną, w przeciwieństwie do tzw. innowacji pasywnej, która jest wymuszana przez otoczenie.

**Opór przeciw innowacjom (stres innowacyjny)** – jest samorzutnym i bezwiednym procesem narastania w świadomości rolnika buntu przeciwko wszelkim zmianom (rolnik – tradycjonalista). Każda innowacja narusza istniejący układ, system wartości, pozycję społeczną czy własność prywatną.

**Transfer innowacji** – jest to swoisty proces, w wyniku którego rozszerza się zakres wykorzystania nowości rolniczych w danym środowisku lokalnym. Może mieć charakter stopniowy (łagodny) i skokowy (gwałtowny), mierzony ilością gospodarstw, które zastosowały daną nowość w stosunku do ogólnej liczby gospodarstw (indeks nowatorstwa).

**Dynamizm innowacji** – jest cechą układu społecznego wsi, który wyraża zdolność do zmian społeczno-ekonomicznych i technicznych rolnictwa. Mówi o stosunku innowacji potencjalnych (powstałych) do innowacji realnych (wdrożonych) w danym środowisku lokalnym. Wskaźnik dynamizmu innowacyjnego mówi nam o możliwościach procesu transformacji rolnictwa w obliczu integracji z Unią Europejską.

**Kompetencje innowacyjne** – mówią o układzie instytucji i organizacji rolniczych zdolnych do tworzenia układów społecznych, gwarantujących najlepszy system przekazu innowacji od układu nauki rolniczej do układu agrobiznesu [Wawrzyniak 2000].

W teorii dyfuzji innowacji rolniczych doskonale wpisują się badania nad cechami osobowościowymi współczesnego rolnika, który z racji pełnienia roli właściciela i gospodarza pozbawiony jest możliwości awansu w ramach własnego środowiska lokalnego. Cechą zaś przyrodzoną każdego człowieka jest ekspresja, dążność do pokonywania kolejnych szczebli rozwoju osobniczego, zajmowania coraz wyższych stanowisk i pozycji zawodowych. Także na wsi – jak w każdym środowisku – występują ludzie o wysokim poziomie aspiracji, stale gotowi do rywalizacji, demonstrujący chęć bycia najlepszym, a zarazem gotowi dzielić się swoim doświadczeniem z otoczeniem. Cechy te są czasami dobrze wykorzystywane przez doradców, którzy potrafią kreować liderów postępu, gotowych do eksperymentowania i przodowania, przecierania ścieżek temu co obce i nieznanne.

Funkcje publiczne oznaczają wielką odpowiedzialność, inaczej mówiąc, oznaczają podejmowanie ról społecznych zgodnych z ich temperamentem i wewnętrznymi potrzebami. Stąd lider podejmuje się przywództwa we wsi, obejmując funkcję sołtysa, prezesa (np. kółka rolniczego), przewodniczącego (KGW), komendanta (straży pożarnej) lub radnego gminy czy wyższego szczebla.

Funkcje liderów zostały już dawno dostrzeżone i dobrze opisane, ale nadal instytucja ta cierpi na uwiąd dobrego spożytkowania w procesie dyfuzji innowacji rolniczych [Stach, Górniak 1995]. Tymczasem pełnić oni powinni funkcje społecznych doradców, wokół których skupione zostaną grupy (zespoły) rolników dążących do modernizacji swoich gospodarstw.

### 3. Uwagi końcowe

Teoria doradztwa w agrobiznesie musi spełniać rolę drogowskazu, kierującego poczynania w tym wielkim kompleksie spraw związanych z restrukturyzacją naszego rolnictwa. Doradztwo samo ze swej istoty wymaga myślenia strategicznego, ponieważ zajmuje czołową pozycję wśród czynników kształtujących model rolnictwa i jest odpowiedzialne za poziom edukacji ludności rolniczej (wspólnie ze szkolnictwem) oraz za intelektualne wspieranie jej w procesie integracji z Unią Europejską.

Jeśli czekają nas ogromne wyzwania związane z przystąpieniem do UE - dokonać mamy istotnych poczynąń restrukturyzacyjnych, a do tego istnieje potrzeba wchłonięcia dość potężnych środków przedakcesyjnych – to nie ulega wątpliwości, że do tego typu zadań najlepiej predysponowane są służby doradcze. Tymczasem w projekcie budżetu państwa na 2001 rok dokonano cięć w pozycji „doradztwo”, a ponadto proponuje się inne usytuowanie organizacyjne

ośrodków doradztwa rolniczego, co w konsekwencji oznacza, że sami i dobrowolnie pozbawimy się instrumentów, który by proces transformacji uczyniły znośniejszym.

W okresie powojennym dokonano ośmiu istotnych i głębokich reorganizacji służb doradczych i nigdy nie pytano ludzi nauki o potrzebę, a zwłaszcza o skutki społeczno-gospodarcze tego typu poczynąń. Dopiero ex post uzasadniono nowe usytuowanie służby doradczej, które rzekomo miało dobrze służyć rolnikom. Stosunkowo dość szybko przekonywano się o błędnym podporządkowaniu tych służb i stąd prowadził już tylko mały krok do kolejnej reorganizacji.

Każde poczynania reorganizacyjne wymagają głębokiego namysłu, a zwłaszcza naukowego uzasadnienia i znalezienia błędu tkwiącego w istocie procesu dyfuzji innowacji rolniczych. Niestety takiej determinacji zwracania się do nauki o interpretację zjawisk innowacyjnych nie znajdujemy u naszych decydentów.

## BIBLIOGRAFIA

Bronikowski W. (1934): Drogi postępu chłop polskiego. Biblioteka Puławska, Warszawa.

Stach R., Górniak (1995): Szkoła liderów społeczności wiejskiej. FAPA, Kraków, cz. I i II.

Thomas W., Znaniecki F. (1927): The Polish Peasant in Europe and America. New York.

Thomas W., Znaniecki F. (1976): Chłop polski w Europie i Ameryce. LSW, Warszawa.

Wawrzyniak B. (red.) (1986): Metodyczne i dydaktyczne problemy doradztwa rolniczego w akademiach rolniczych. ATR i MOM, Bydgoszcz.

Wawrzyniak B. (2000): Doradztwo w agrobiznesie. WSH-E, Włocławek.

Wawrzyniak B. (1993): Doradztwo rolnicze. Cz. II. WTN, Włocławek.

Woś A. (1998): Postęp w agrobiznesie. [w:] Encyklopedia agrobiznesu. Fundacja Innowacja, Warszawa.

Żabko-Potpowicz A., Wieczorek F. (1979): Wiktor Bronikowski o agronomii społecznej. LSW, Warszawa.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

**NAUKOWE PODSTAWY FUNKCJONOWANIA DORADZTWA W AGROBIZNESIE**

**STRESZCZENIE**

Rozwój doradztwa w agrobiznesie opierał się na dwóch filarach: nauce i praktyce. Nauka miała swoje odzwierciedlenie w akademiach rolniczych i placówkach naukowo-badawczych. Praktyka opierała się na instytucjonalnych ośrodkach i skupionych tam służbach doradczych.

Obecnie wiedza o doradztwie w agrobiznesie jest coraz szersza, jednak daleko jeszcze do dokonania syntezy tego zjawiska. W artykule omówiono istotę teorii doradztwa w agrobiznesie i zjawiska towarzyszące temu procesowi.

Na zakończenie wskazano na potrzebę wzmocnienia kadrowego służb doradczych w okresie integracji z Unią Europejską.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

**SCIENTIFIC BASICS OF ADVISORY IN AGRIBUSINESS**

**SUMMARY**

Development of advisory in agribusiness is based on two pillars: science and practice. The science was reflected on agricultural universities and research centres. The practice is based on centres of advisory in agriculture.

Currently knowledge about advisory in agriculture is much wider, but still there is a lot to discover in such topic. The paper tries to show the essence of the theory of advisory in agriculture and phenomena that accompany this process.

At the conclusion of this paper it is showed that the personnel of the advisory centres must be increased before the integration with the European Union.